

ביאורים

מלך כוזר מזהה מיד את הבעיה שעמדת הפילוסוף יוצרת. הרי הפילוסוף טוען שהקשר אל הא-ל הוא חד-סטרי. הא-ל אינו פונה אל האדם, אלא האדם פונה אל הא-ל כדי להשיג את השלמות. יתרה מזאת, הדרך להשגת השלמות איננה קבועה ומסוימת אלא אישית ואינדיבידואלית. התיאוריה הזאת אינה עומדת במבחן המציאות עמה הוא נפגש, שהרי התגלות המלאך אל מלך כוזר, הראתה לו מעל לכל ספק שלא די בשאיפה לקיים את רצון הא-ל על פי הכוונתה, אלא יש צורך גם בהדרכה והכוונה מדויקת באופן הפנייה אל אותו הא-ל.

דרכו של הפילוסוף סטרילית, נקייה. אין סיבה להיאבק על משהו. איש באמונתו יחיה כל עוד היא מובילה אותו אל היעד שהציב לעצמו מראש. אלא שכאן בדיוק עולה גם המצוקה הגדולה. אם לא-ל אין עניין במעשיי, ואם למעשיי אין בעצם כלל משמעות בפניו אז מה הטעם במעשים הללו. מה גם שהמלך זכה להתגלות שהורתה לו שלא-כך הדבר. כלומר, שיש מעשה רצוי בפני הא-ל. הפלורליזם הרוחני של הפילוסוף אולי יכול להישמע מעניין אך כולו מעשי ידי אנוש. הא-ל נגזר ממה שהאדם חושב אודותיו. ואם כך - צל הספק מעיב לעולם על אמונה שכזו.

הרחבות

1. חשיבות המעשים

דבך פדרכים הישרות במדות ובמעשים, לפי שזה עזר בציור האמת... הפילוסוף טוען שאין חשיבות למעשים, אלא רק להשגת המושכלות. נגד טענה זו יוצא ר' יוסף אלבו [ספר העיקרים מאמר ג פרק ג] וטוען שלא ייתכן שהשגת המושכלות היא שלמות האדם וזאת מכמה טעמים: א. מי שהגיע למושכלות הם רק בודדים והדבר אינו מתקיים בכל הדורות. לא ייתכן שרוב האנושות לא תוכל להגיע לשלמות ולכן היא תהיה שווה ערך לבעלי חיים. ב. גם לפי שיטת הפילוסופים ייתכן שיהיו פילוסופים שלא יגיעו לשלמות(!). הסיבה לכך היא שיש ביניהם מחלוקות שונות, למשל האם העולם קדמון או נברא. נמצא שמי שסובר כשיטה אחת סובר שהפילוסוף שאוחז בדעה השנייה אינו אוחז במושכלות ולכן אין טעם לקיום היות שהוא מאמין לדברים בטלים... הרב אלבו מגיע למסקנה שחייבים שיהיו גם מעשים בנוסף לדעות, שהעושים אותם יזכו לחיי נצח.

2. ביטולו של המלך

אכן דבריה מספיקים, אך אינם נאותים לבקשתי. המלך אינו מתווכח עם טיעוניו ההגיוניים של הפילוסוף אלא מביא טענות כנגד מהמציאות המוחשית. המציאות שאותה אנו קולטים באחד מחמשת חושינו היא הרבה יותר ודאית מכל להטוט שכלי ומפולפל. "טוב מוחש אחד ממלוא חופניים רעות רוח החקירות" [פירוש אוצר נחמד על הכוזרי].

3. סיכום טענות המלך

המלך דוחה בשלוש טענות את הפילוסוף: א. חלום האמת שיש לי, מעיד שיש מעשה נרצה. ב. לבעלי הדתות שמרכיבים את רובו המוחלט של העולם יש להט דתי מעשי עד כדי הריגה והדבר מעיד שאין האמת נמצאת רק בידיעות הפילוסופיות המופשטות. ג. אין הרבה פילוסופים שקיבלו נבואה והיינו מצפים שדרכם תצא תורה. בעל קול יהודה טוען שעל הטענה הראשונה לא ענה הפילוסוף מפאת כבוד המלך (למרות שיכול היה לענות). על השנייה ענה שאין ההריגה מוסכמת פילוסופית אצל הפילוסופים ומכאן שאינה השכלה מוכרחת ולכן בעלי הדתות טועים. ועל השלישית לא היה לו מה לומר...

שאלות לדיון

הפילוסוף טוען שעבודת המידות נצרכת להבנת המושכלות. האם עבודת המידות היא כלי עבור מטרה כלשהי או שמא יש בה ערך עצמי?
המלך לא דוחה את הלוגיקה של הפילוסוף אלא עונה לו שהוא 'חלם חלום' ושהנוצרים והמוסלמים מאמינים. האם חלום יכול לדחות את טענותיו השכליות של הפילוסוף? אולי הנוצרים טועים?

ולפיכך בקשהו, ובקש הידיעה באמתות הדברים, כדי שיעשה שכלו פועל, לא נפעל, ודבך פדרכים הישרות במדות ובמעשים, לפי שזה עזר בציור האמת ובדבקות בלמוד ובהדמות לאותו השכל הפועל, ויבואו בעקבות זה ההסתפקות ושלמות הרוח והפניעה וכל מדה מעלה, עם ההגדלה לסבה הראשונה, לא כדי שיחזק אותה רצונו ולא כדי שישיר מעלה קצפו, אלא כדי להדמות לשכל הפועל בבחירת האמת, ובתאור כל דבר במה שראוי לו, ובהאמתו כמות שהוא, ואלה מתכונות השכל. וכאשר תהיה בזאת התכונה מן האמונה, אל תחוש באיזה אופן תפגע ותקבל על עצמך דת ותגדל, ובאיזה דבור ובאיזו לשון ובאילו מעשים, או בדה לעצמך דת לענין הפניעה וההגדלה והשבח, ולהנהגת מדותיה, ולהנהגת ביותה ומדיניותה אם הם סומכים עליה ומקבלים מזה, או קבל על עצמך את החקים השכליים אשר חברו הפילוסופים, ושים כונתה ומטרותה אך נפש. כללו של דבר, בקש בר הלב באיזה אופן שאפשר לך, אחרי השגת כללי החקמות על אמתתם, ואז תגיע אל מקבץ, רצוני לומר: הדבקות באותו הרוחני, רצוני לומר השכל הפועל. ואפשר שיגבא אותה ויעצרה בידיעת נסתרות מחלומות צודקים וחסיונות נכונים.

אמר לו הפוזרי: אכן דבריה מספיקים, אך אינם נאותים לבקשתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי מכונים אל רצון אלהים, אבל היתה תשובתי כי הפעשה הנה איננו רצוי אף על פי שהפננה רצוניה, ואם פן אין ספק שיש מעשה מסוים שהוא רצוי בעצמו, לא כפי המחשבות. ואם לא כן, הנה הנוצרי והמסלמי אשר חלקו את הישוב נלחמים זה בזה, וכל אחד משניהם כבר זכר כונתו לאלהים והתנזר ופרש וצם והתפלל, והוא הולך נחרץ להרג את חברו, ומאמין שבהריגתו זכות גדולה והתקרבות אל אלהים, והם נלחמים זה בזה, וכל אחד משניהם מאמין שהליתו אל גן עדן. ולחשב ששניהם צודקים לא יתכן אצל השכל.

אמר הפילוסוף: אין בדת הפילוסופים הריגת אדם מאלה, הואיל ומגמתם השכל.

אמר הפוזרי: ואיזו תעיה גדולה אצל הפילוסופים מאמונתם בחדוש ושהעולם נברא בששה ימים, ושהסבה הראשונה מדברת עם איש מבני אדם, כל שכן עם הרוממות הזאת שפרוממים הפילוסופים אותה מידיעת הפרטים. ועם זה, היה ראוי לפי מעשי הפילוסופים והכמותיהם והשתדלותם באמת, שתהיה הנבואה מפרסמת אצלם ומצויה ביניהם, להדבוקם ברוחניות, ושיספרו עליהם אותות ומופתים ונפלאות. ויש שאנו רואים ההלומות הצודקים למי שלא התעסק בחקמה ולא בזכור נפשו, ונמצא הפך זה במי שהשתדל בה. וזה מורה כי יש לענין האלהי ולנפש שוד זולת מה שהזכרתו, הפילוסוף.

לפי שזה עזר - מידות טובות מסייעות להגיע לאמת השכלית. **עם ההגדלה** - הערצה לא-ל. **באיזה אופן תכנע** - אין זה משנה איזה מעשה מצווה תעשה. **תגדל** - תעריך ותאמר דברי שבח לאלוה. **בדה לעצמך וכו'** - כל אדם יכול לבחור לעצמו את האופן שבו הוא עובד את האלוה, והאופן שבו משפחתו ובני מדינתו יעבדו. **בר הלב** - טהרת הלב. **אינם נאותים לבקשתי** - אינם 'מספקים' את מה שאני מחפש. **תשובתי** - המענה שקיבלתי בחלום. **חלקו את הישוב** - העולם מתחלק בין שתי דתות עיקריות אלו. **נלחמים** - מלחמות הנוצרים והמוסלמים. **וכרש** - התנהג בפרישות. **בבירור** - **אין בדת וכו'** - הפילוסופים סוברים שאסור להרוג בן דת אחרת. **הואיל ומגמתם** - של הפילוסופים [הערת הרב שילת]. **תעיה** - נטייה מן האמת, טעות. **מאמונתם בחידוש** - אמונתם של בעלי הדתות הנצרות והאיסלאם, בבריאת העולם. **שהסבה הראשונה מדברת** - נבואה. **כל שכן עם הרוממות וכו'** - כל שכן שאמונת ההשגחה עומדת בסתירה לכך. **ועם זה** - ובנוסף. **אצלם** - אצל הפילוסופים. **החלומות הצודקים** - חלומות אמתיים. **מורה** - מלמד. **סוד זולת מה שהזכרתו** - ישנו הסבר אחר לקשר הבוורא בנבראים.

